

Zıtlık Kavramı ve Divan Şiirinde Zerre-Güneş Sembolizmi

Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Özet: Yoğun bir zihin faaliyetinin ürünü olan şiir, duygu ve düşüncelerin birer tecrübe alanıdır. Bu duygu ve düşünceler, şairin dimağında yeni yeni anlamlar kazanır ve değişik bileşmeler oluştururlar. Dış ve iç dünyaya ait karmaşık yapıyı anladığımız ve çözebildiğimiz ölçüde metinlere yaklaşımımız da farklı olacaktır.

Divan şiirinin dayandığı temel kaynaklardan birisi de, aynı zamanda, varlığı (varoluşu) veya yokluğu değişik boyutlarıyla irdeleyen tasavvuttur. Vahdet-i vücud anlayışı bağlamında değerlendirilen "vahdet-kesret" karşıtlığı, varlık âleminde de bir takım paralel kurgularla örneklendirilmiştir. Divan şiirinde sık sık rastladığımız zerre-güneş karşıtlığı (veya aynılığı) da işte böyle bir yapı arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zıtlık, varoluş, zerre, güneş, vahdet-i vücud, Divan şiiri.

Yaratılışın temel(öz)'inde zıtların bir araya gelmesi, birbirlerini ikmal etmesi söz konusudur. Tasavvuf inancına göre bütün kainat gerçekte Allah'ın isimlerinin tezahürü veya tecellisi olmaktan başka bir şey değildir. Bu bağlamda "Allah âlemi yarattı" demek, âlem izafi ve sınırlı varoluşunu Allah'ın mutlak ve sonsuz varlığından alır ve âlemde gözlemlediğimiz özellikler O'nun sıfatlarının donuk bir yansımasından başka bir şey değildir, demektir (Chittick 1997: 170). Allah'ın celal ve cemal sıfatları noktasından değerlendirilen gazap-rıza, ceza-af, kahır-lütuf, zâhir-bâtın, evvel-âhir, kâbız-bâsıt vb. sıfatları, zıtların bir araya gelmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla, bütün zıtlar Allah'ta birleştiği için O'na "Mecmaü'l-ezdâd" denilmiştir. "Şey"ler veya kavramlar ancak zıddıyla bilinebilirler.

Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - ELAZIĞ

bitig ♦ Bahar / 2003 ♦ sayı 25: 125-138

©Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Acı-tatlı, güzellik-çirkinlik, siyah-beyaz, gündüz-gece, şer-hayır, fayda-zarar vs. Bunda insanları düşünmeye sevk eden ilahî bir hikmetin varlığı şüphesizdir. Dolayısıyla bütün eşyanın varlığı "esmaü'l-hüsna"ya dayanmaktadır. Bu noktada Harraz: Allah'ı iki zıddı bağdaştırarak tanıdım" demektedir (Uludağ 1995: 586). Yine William Chittick, bu itibarla şöyle der: "*Genel olarak İslam düşüncesi açısından korelasyon ve tezatların önemi Kur'an 'ı dikkatle okumuş olan herkes için açıkça ortaâadur'*" (1997: 264).

Diğer felsefî akımlarda değişik algılama ve anlayışların ortaya çıkmasına sebep olan varlık ve yaratılış, tasavvufî düşünce ve irfanda da öteden beri bir takım farklılıklar ve benzerlikler içinde tartışılmıştır. Bütün bunlarda bir İlahî hikmet olduğu ortadadır. "Hikmet" sözü ile tasavvufta "İlahî sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların var oluş amaçlarının kavranması, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerde İlahî iradenin rolünün keşfedilmesi" kastedilmiştir. Yine İbn Arabî'nin tasavvufî anlayışına bağlılığı ile tanınan Abdürrezzak-ı Kaşanî, "hikmet"i, asıllarına uygun olarak eşyanın mahiyeti, nitelikleri, özellikleri, hükümleri, sebep-sonuç bağlantısı; varlıkların arasındaki sıkı düzenin sırrı hakkında bilgi sahibi olmak, bu bilginin gereğine göre hareket etmek, olarak değerlendirmektedir (Kara 2000: 519). Bu noktada Hz. Peygamberdin "*Allah'ım, bana eşyanın hakikatlerini oldukları gibi göster*" hadisi de sık sık vurgulanmaktadır (Aziz-i Nesefî 1997: 14).

Vücut-ı Mutlak olan Allah'ın dışındaki mevcudatın varlığı (veya yokluğu) değişik boyutlarda ortaya konulmaya çahşılmıştır. Tasavvufun temel düşüncelerinden olan vahdet-i vücut, Allah'ın dışında bir varlığı esasında var kabul etmeme anlayışı olarak görülebilir. Allah, büyük, kudretli, celal ve azamet sahibi olduğu hâlde, âlemde bulunan her şey, küçük, cılız, zayıf ve güçsüzdür. Allah aşkın (münezzeh, müteal)'dir; buna karşılık âlem içkin (immanent, tecrübî)'dir. Hakiki anlamda yalnız Allah gerçektir; dolayısıyla Allah'ın dışındaki her şey geçici ve gerçekdışıdır. Buna göre "Her şey O'dur" düşüncesinin yanında "Hiçbir şey O değildir" anlayışı da vardır.

Ol ki hûrşîd-i cemâl-i yârden mahrum olur

Zulmet-i gamda vücûdu zerreveş ma'dûm olur (G LXXXII/1)

(Fehîm-i Kadim)

(Yarin cemalinin güneşinden(cemal-i İlahî) mahrum olanın varlığı, zerre gibi gam karanlığında(kesret) yok olur)

Sühâya lutfu eğer kılsa zerre-perverlik

Yeter makam-1 müsâvât-ı âfitâba Süha (K.1 / 59) (Fuzuli)

(O'nun lutfu eğer Süha gibi küçük ve sönlük bir yıldıza zerreleri koruyuculuk ve besleyicilik verse, Süha'nın makamı güneşle aynı olurdu)

Vücut-ı mutlak ve aynı zamanda Hüsn-i mutlak olan Allah, varlığının bilinmesi güzelliğinin sevilmesi için mevcudatı yarattı. Bu yaratıksın temelinde "Aşk-ı Zatî" olarak adlandırılan gerçek aşk vardır. Tasavvuf erbabı, Allah'ın "Ben gizli bir hazine idim, bilineyim, tanınayım diye mevcudatı yarattım" hadis-i kudsîsini her zaman için bir dayanak olarak ifade etmişlerdir. Bu hadiseye bağlı olarak, tasavvuf erbabı "ayna" sembolünü sık sık kullanmıştır. Mevcudat, özellikle de insan, Allah'ı görmeye, bilmeye, tanımaya ve sevmeye sebep olan ayna mesabesinde görülmüştür. Buna göre, genel anlamda vahdet-kesret ikilemi veya zıtlığı gibi bir durum ortaya çıkmaktadır; ancak bu durum, zıtlık (çelişki, kaos)'tan öte bir mükemmelliği ortaya koymaktadır. Çünkü Allah tek olduğu için bütün zıtlar O'nda birleşir ve tek olur. Burada aşkın (müteal, münezzeh) mutlaklığı içerisinde Mutlak'ın vücut (varlık) ve adem (yokluk) zıtlığının ötesinde bulunduğu anlayışı yatar.

Semâ'a girse n'ola câm-ı meyden zâhid-i hûşyâr

Ki raks-ı zerreye hûrşîd-i âlem-tâb olur bâ'is (G 29/2) (Bakî)

(Akıllı (aşktan uzak) zahit, içki (İlahî aşk) içerek sema'a girip dönmeye başlasa buna şaşılır mı? Zira zerrenin dans etmesine(ortaya çıkmak) âlemi aydınlatan güneş sebep olmaktadır.)

Afitâbım sen bizi reddetmek etme zerreler

Bir gün olmaz kim ola ol mihr-i rahşândan cüda (G 2/6) (Enverî)

(Güneşim! (Ey Allah'ımı) bizi reddetme. Çünkü zerreler o parlak güneşten (İlahî nur) bir an bile ayrı olamazlar; -çünkü varlıkları O'na bağlıdır.)

Fizik kanunlarına göre aynı kutuplar (zıt olmayanlar) birbirlerini iterek uzaklaştırırlar; ancak zıt kutuplar birbirlerini çekerler. Yani bir araya gelme özelliği ile bir "bütünleme" ve "tamamlama" içindedirler. Onun için tamamlayıcılığın bir zıtlık gibi anlaşılması gerekir. Bu bağlamda bazı karışıklara yol açan durum, bazen aynı şeylerin bakış açısına göre, kimi kez tamamlayıcı, kimi kez de zıt olarak algılanabilmeleridir. Bu durumda zıtlığın en aşağı ya da en yüzeysel bakış açısına ve tamamlayıcılığın ise daha yüksek ya da daha derin bir bakış açısına karşılık geldiği her zaman için söylenebilir. İki öge arasında görünüşte var olan ve belirli bir varoluş düzeyinde görelî bir gerçekliğe sahip olan zıtlığın sentez ya da tümleşme ile yüksek bir düzeye geçerek, uyum içinde çözülmesi ya da yok olması gerekir (Guenon 2001;s.47). Her karşıtlığın, farklılığı ortadan kaldıracak metaforik bir yönü vardır. Zulmeden ile şifa veren arasındaki, haz ile acı arasındaki, nihayet âşık ile maşuk arasındaki farklılıklar ortadan kalkınca, ben ile öteki kavramları geçerliliğini yitirir, her şey aşkın (trancendental, müteal) bir birliğin içinde eritilir (Andrews 2000: 93)

Birbirlerini bütünleyici özelliklerden yoksun olarak algılanan zıtlıklarda bir çelişki vardır. Bu çelişki varlığı kaosa ve çözümsüzlüğe götürmektedir. İlk başlangıçta veya başlangıçtan önce- buna yaratılıştan önce de diyebiliriz- zıtlıklar yoktu. Bunların hepsi varlıkların yaratılarak çeşitlenmesinden ve bu çeşitli varlıkların evrensel çekim kurallarınca birbirleriyle temasları sonucunda ortaya çıkmıştır. Biz bu çokluk ve çeşitliliği "kesret" terimiyle ifade ediyoruz. Eğer çeşitlilik ve hareket sona ererse, zıtlıklar da ortadan kalkar. Kendi varlığını ve hareketlerini bir nevi "hiç"e indirgeyen varlığı zıtlıklar artık etkileyemez. Dolayısıyla bu varlık diğer hiçbir varlık ile çatışma ve çelişme hâline girmez; çünkü o artık sonsuzluğa yönehr ve tabiri caizse hiçbir çekime kapılmaz bir durumda nötrleşir. Bu nötrleşme noktası tüm zıtlıkların uyum hâline girdikleri ve çözümlendikleri noktadır. Bu merkezî nokta, İslâm maneviyatının, tüm karşıtlıkları ve zıtlıkları birleştiren "İlahî makam" adlandırmasına karşılık gelmektedir. Merkezî noktada zahirî bakış açıları için söz konusu olan tüm farklılıklar (ayrım-lar) aşılmıştır. Tüm zıtlıklar ortadan kalkmış ve mükemmel bir dengenin içinde çözümlenmiştir (Guenon 2001;s.51).

*Zerrenin içindeki hürşîd-i âlem-tâbı gör
Katreye kendüyi teslim eyleyen deryaya bak (G 250/5) (Hayalî Beğ)*

(Zerrenin içindeki âlemi aydınlatan güneşi gör; kendisini bir damlaya teslim eden denize bak)

*Âlem-i hüsnünde ruhsâr u dehânın kıl hayâl
Zerresi hürşîd-i âlem-tâb gelsin çeşmine (G 336/4) (Nailî)*

*(Onun güzellik âleminde yüzünü (yanak) ve ağzını hayal et;
senin gözüne zerresi âlemi aydınlatan güneş gibi gelsin.)*

*Mihr ile raks iderdi tozum zerreveş benim
Gırbâl ile bu hâk-i vücûdum elenmedin (G 397/5) (Bakî)*

(Bu vücut (varlığım)toprağım kalbur ile elenmeden (yaratılmadan); tozum zerre gibi aşk ile dans ederdi.)

Bilindiği gibi Divan şiirinin beslendiği ana kaynaklardan birisi de tasavvufudur. Tasavvufî remiz ve kurgular, varlığın tefekkürü noktasında Divan şiirinde her zaman için karşımıza çıkmaktadır. "Mikrokozmos" ve "Makrokozmos" olarak adlandırılan iç âlem ve dış âlemi tanımak veya onlardaki hikmet dolu, akıllara hâlel getirici, şaşırtıcı hâlleri müşahede ile tefekkür etmek insanın aslî görevlerinden sayılmıştır. Divan şiirinde güneş ve zerre tasavvurları ile sık sık karşılaşmaktayız. Bu ve benzeri kurgular, "Mutlak Varlık"ı esas itibarıyla tecrübe etme veya kavrayabilmenin doğrudan veya dolaylı ifade ediş şekilleridir. Tasavvuf erbabı, Hakikatin metafizik yapısının bir takım karmaşık, zor ve girift yönlerini açığa çıkarmak veya izah edebilmek için bazı mecazlar kullanmışlardır.

*Etmeziz peş şeye biz pilden eksük nazar
Zerreyi mihr görür katreyi derya biliriz (G 208/2) (Hayalî)*

(Biz sivrisineğe filden aşağı (küçümseyici) bir nazarla bakmayız; zira biz zerreyi güneş, damlayı deniz gibi görürüz)

Muhyiddin-i İbn Arabî zıtların bağdaştırılması noktasında şunları söyler:

"Ruhu bir nurdur âşığın tabiatı bir karanlık

Evet ikisi de insan varlığında iki zıt özellik"

Bu iki zıt özellik birbirine ters düşer. Birbirine ters düşenler ise birbiriyle Çatışırlar. Her biri diğerine sahip olmak ister. Onun üzerinde mülkiyet kurmak ister. Buna göre âşık bilir ki, karşıt da olsalar, her ikisi de, gece de gündüz de, karanlık da nur da birbirine bitişiktir. Aşık gene bilir ki, birinin diğerinin içine girmesi mümkündür. Öyleyse iki zıt şeyin ucunu (arasını) birleştirmem için Hakk'ı halkta sevmiş olmam da bana hiçbir zarar vermez (M. İbn Arabî 1998: 132).

Zerreyi hûrşîd-i enver katreyi umman eder

Aşkdır bu etdirir mûru Süleyman ile bahs (Pervane Bey Mecmuası) (Şem'i)

(Aşk öyle bir şeydir ki, zerreyi en parlak güneş, damlayı deniz eder; karıncayı da Süleyman'la konuşTURUR, bahse tutuşturur)

Vücut-ı Mutlak olan "vahdet" ile "kesret" arasındaki ilişki bağlamında fenomenel (görüntüsel) âlemden "ikizleme"ler yapılmıştır. Deniz-dalga (veya damla), mürekkep-yazı, ayna-görüntü, ışık (nur)-karanlık (zulmet), damla-yağmur (çizgi veya ip gibi görünmesine bağlı olarak), ışık (kor)-Çizgi veya dairevî şekil (sürekli düz veya dairevî hareketle birlikte), güneş-zerre vs. gibi teşbih ve mecazlar, "vahdet" ve "kesret" anlayışını ifade etmede sık sık baş vurulan sembolik örneklerdir.

Müslüman filozoflar metafizikte ve özellikle vahdet-kesret ya da Mutlak Hakikat ile zahirî varlıklar arasındaki çelişik gibi görünen ilişkiyi açıklamada mecaz ve teşbihler kullanmaya mütemayildirler. Metafizik mecazların sık kullanılması İslam felsefesinin ve aslında Doğu felsefesinin temel özelliklerinden biridir. Fakat bu şiirsel bir süs olarak düşünülmemelidir. Tüm bu mecazların bilişsel bir işlevi vardır (Izutsu 2001;s.30).

Güneş-zerre zıtlığı, ikilemi veya aynılığı varlık âlemine aitlik yönüyle vahdet ve kesret zıtlıklarının birliği sonucunu çıkaracaktır. Bu durum

"Mutlak Varlık" ile varlığı "Mutlak Varlık"a bağlı olan "fenomensel varlıklar" arasında ayırım karakteri taşıyan bir özdeşlik haline dönüşür. Güneş, ışığı yani nuru sembolize etmektedir. Bu da "Mutlak Varlık" veya Mutlak nur ile aynı şey demektir. Buna karşılık zerre, yokluğu, hiçliği ve karanlığı (zulmet) sembolize etmektedir. Dolayısıyla güneş "öte"yi ifade ederken, zerrenin timsalinde bütün fenomensel (görüntüsel) varlıklar karanlığa indirgenmektedir.

Olsa dillerden aceb mi zulmet-i gam ber-taraf

Zerre-perver âfitâb-ı âlem-ârâdır gelen (K 4/2) (Neşatî)

(Gönüllerden gam karanlığı giderilse yeri değil mi; zira gelen zerrelerin varlığına sebep olan parlak güneştir)

Fenomensel kesret dünyası, özü itibarıyla, salt zulmettir. Fakat aynı zamanda, bu aslî zulmetin görünürde nura dönüştüğü bir yön de vardır. Dünya bir nurdur. Diğer bir deyişle, zulmet, fenomensel olarak nur şeklinde görünür. Bu bizim varlık dünyası ile olgusal karşılaşmamızla yüz yüze geldiğimiz ilk paradoks (zıtlık)'tur (Izutsu 2001: 62).

Zerre küçüklüğü, aciziyeti, görünmezliği veya görünür olmasının sebebinin başka bir varlığa bağlı olması yönlerinden tamamıyla kesret âlemini sembolize etmektedir. Kendisinde yeterli varoluş nedenine sahip olmayan varlık "mümkün" varlık diye tanımlanabilir. Buna göre böyle bir varlık kendi kendisiyle hiçbir şey değildir; kendisinin hiçbir şeyi de, kendi malı olarak kendine ait değildir. Birey olarak insan tekinin durumu da böyledir. Aynı şekilde, hangi durumda olursa olsun yaratılmış bütün varlıkların durumu da aynıdır; çünkü külli varlığın dereceleri arasındaki fark ne olursa olsun, Mutlak Varlık'ın karşısında bu fark her zaman bir hiçtir (Guenon 1989: 49). Güneş ise zerreye nispetle varlığı ayan beyan ortada olmasına rağmen, parlaklığı ve yoğun ışınları ile görünmeyi engellemektedir. Burada güneş Tek'in (Allahu Ahad) mükemmel sembolü olarak kendini gösterir. Bu İlke zorunlu varlıktır; yani "Vacibü'l-vücut"tur (Guenon 1989: 47).

*Cür'a-îfeyz dōke arza inâ-ı hûrşid
Cümle zerrât girip raksa ola mest-i lika (G 9/4) (Hayâlî)
(Güneş kabı yeryüzüne feyiz yudumları dōksün ki zerrelerin
hepsi dans edip, "yüz"ün sarhoşu olsunlar.)*

*Bana vücûd veren zerre gibi mihrindir
Kimin zcmîri yoğ ise zuhuru olmaz imiş (G 29/2) (Yahya Beğ)*

*(Bana zerre gibi varlık veren senin güneş (aşk, şefkat veya var-
lık)'indir; herkimin arkası, desteği olmazsayükselemezmiş).*

Zerreler bilindiği gibi havada direkt olarak görünmezler; ancak ışık bir huzme hâlinde (nur) aksettiğinde belirgin olurlar ve görülebilirler. Bu paralellik ve mantıksal işleyişte tüm kesret âlemi Mutlak Varhk'ın nuru ile görünür hâle gelmektedir. Bu nur ve buna bağlı "görünürlük", kesretin kendi nuru değildir; ancak, aynı zamanda zulmet olarak değerlendirilen bu âlem mutlak nurun bir sonucu veya ürünüdür. Bu dünyada görülen varoluş, "Mutlak"ın kendisi olan varoluş nurunun bir türevi ve tecellisinden başka bir şey değildir. Kendi başına ele alındığında bir hiç ve zulmet olan her fenomensel varlık, işte bu anlamda bir gerçeklik ve bir nurdur. Dolayısıyla zulmetin ortaya çıkması hadd-i zatında nurun ortaya çıkmasına işaret eder. Fenomensel nurun fiziksel göze nur olarak görünmesi nedeni, sadece ve sadece onun son derece zayıf bir nur olmasıdır; çünkü bu nur, saf bir nur olmak yerine salt bir yansıma (tecelli) ve yansımış bir görünüden ibarettir. Mutlak saf haldeki nur, görülemeyecek kadar parlak ve göz kamaştırıcıdır. O, gözleri kamaştırır; o, zulmettir (Izutsu 2001: 64).

Tasavvuf erbabının zaman zaman dile getirdiği nur-ı siyah (siyah nur) bu hâldir. Siyah nur sufinin fenanın bekaya dönüşmesinden hemen önce girdiği hassas ve zarif bir ruh durumudur. Bu durum sufinin Mutlak'a aşırı derecede yakın olmasından ortaya çıkan bir zulmettir. Güneş-zerre, deniz-damla benzetmeleri ile söz konusu şeylerin zıtlığı veya aynılığı fena ve bekayı şu şekilde sembolize etmektedir: Dünyadaki tüm zerrelerin, İlahî vahdet ışınları arasında silinip yok olması, tıpkı su damlalarının denizde yok olması gibi fenaya işarettir; bekaya yapılan atıfta ise, buradaki tüm zerrelerin, vahdet deryasında eriyip yok olmasından sonra-yani başlangıçtaki yokluk

durumuna geri döndürüldükten sonra- bir tek Gerçeklik'in çok sayıdaki tecellileri olarak tekrar hayat bulmalarıdır (Izutsu 2001: 76). Mevlana Celaleddin-i Rumî, 13. Yüzyılda, eğer bir atomu keserseniz orada çok küçültülmüş (minyatür halinde) bir güneş sisteminin görülebileceğini söylüyordu:

" İçinde her atom(zerre) bir güneş saklar;
Derken, atom ağzını şöyle bir açar,
Bu güneş şayet bir çıkarsa o pusudan,
Gökler ve yer tuz buz olur ışıltısından"

Mevlana, açık açık söylüyor ki, her bir zerrede dünyayı kül edecek bir güç gizlidir (Meyerovitch 2001: 22).

*Nâr görmez tâlib-i didâr-ı cânân olmayan
Şevk bulmaz zerre-i mihr-i dır ahşan olmayan (G-190/1)
(Enveri)*

(Sevgilinin yüzünün talibi olmayanlar nuru(vahdet) görmezler; parlak güneşin zerresi olmayanlar aşk veya ışık bulamazlar.)

Beyitlerde geçen zerrelerin, ortaya çıkış veya yok oluş sebepleri güneşe bağlanmaktadır. Bu anlamda zerreler, yokluğu ifade etmek yönüyle "sırlar"a karşılık gelmektedir. Sırlar (esrar) ile ışıklar (envar) birbirlerini tamamlarlar; çünkü sırlar insanın ya da kozmosun gizli eğilimlerini yansıtırken, ışıklar, derinliklerinde yatan şeylere boyun eğmeyen potansiyellerini gerçekleştirerek, sırları yansıtan Varlık'tan fişkiran şeyler veya parıltılardır.

Bu, bizim arketiplere denk düşen "sırlar" ile varoluşun kaynağında bulunan İlahî sıfatlara denk düşen "ışıklar" arasındaki ilişkiyi ele almamızı sağlar. Olayların bir yönüne göre "ışıklar" varoluşu "sırlar"a atfeder. Yalnız sırlar hiçbir zaman ortaya çıkmazlar; "ışıklar" sırları ortaya çıkararak aynı zamanda onların üstünü örterler. Öncekini tamamlayan başka bir yöne göre ise, sırlar Varlık'ın tek ışığını farklılaştırarak "ışıklar"ı kutuplaştırırlar (Burckhard 1997: 204).

SırrüT-esrarMan maddî nesnelere kadar tüm varlık âlemi, metafizik açıdan nihaî olarak birdir. Bu yaklaşım genellikle varlığın aşkın (müteal) birliği yani vahdet-i vücud olarak bilinen öğretilerdir. Tüm mevcudat aynı anda hem kesrettir hem vahdet ve hem vahdettir hem de kesret (Izutsul998: 80).

Zerremdedir meşîme-i ferzend-i âfitâb

Katremdedir yetîme-i sad-çend-i âfitâb (G 3/1) (Münîf)

(Güneş çocuğunun döfyatağı (doğuş yeri) zerremdedir; güneşin birkaç yüz parçası veya yetimliği (eşsizliği) bir damlamdadır.)

Zerre-i pür-sûz-ı hûrşîd-i ruh-ı cânâneyiz

Dâg-sûz-ı sîne-i sad-âfitâb-ı mahşeriz (G 161/3) (Nâ'ilî)

(Sevgilinin yanak güneşinin yakıcılıklarla dolu zerresiyiz; Mahşerin yüzlerce güneşinin s in e s inde ki yaraları yakarız.)

Sonuç olarak, farklı kaynak ve düşünürlerin de değişik yönleriyle ifade ettikleri gibi, güneş-zerre ikilisini var olmanın "vahdet-kesret" boyutuyla ör-tüş-türmek her zaman için mümkün gözükmektedir. Tasavvuf ve tefekkür âleminde varlığına vâkıf olunan ancak müşahade edilemeyen şeyler ve kavramlar için bilinen ve görünen âlemden birtakım benzetme ve mecaz-lar kullanılagelmıştır. Güneş-zerre zıtlığı veya aynılığı de böyle bir benzet-menin uzantısıdır. Güneş ve zerre ile sembolize edilen varlık-yokluk veya nur-zulmet birbirinin içine öyle girmiştir ki bunun neticesi olarak ortaya mükemmellik çıkmıştır. Ancak örnekler dış âlemden seçilmekle birlikte burada kastedilen nihaî hedefin "mikrokozmos" veya "alem-i sağır" deni-len küçük âlem yani insan olduğu açıktır. Çünkü küçük âlem büyük âlemin aynası hükmündedir. "Allah" ismi dış âlemde dağınık ve çok tezahür etme-sine karşılık, insanda topluca ve tek olarak tezahür etmektedir. Hz. Pey-gamber onun için bir hadis-i şerifinde "Allah, Ademi kendi suretinde ya-rattı", bir diğ erinde ise "Kendini bilen Rabbini bilir" demiştir.

Zerre-güneş zıtlığı veya aynılığı, aynı zamanda insan olmanın ne anlama geldiğini ortaya koyan tasavvufî anlayışın bir parçası veya şîrdeki bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

ANDREWS, Walter (2000), *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, (çev. Tansel Güney), İst.

Antakyalı Münif Divanı (1999), (haz. Sabahattin Küçük), Ankara.

ARMAĞAN, Mustafa (1999), *İslam'da Bilgi ve Felsefe*, İstanbul.

Aziz-i Nesefî (1997), *Hakikatlerin Özü*, (Haz.M.Murat Tamar), İstanbul.

Bakî Divanı (1994), (haz. Sabahattin Küçük), Ankara.

BURCKHARD, Titus (1997), *Akıl Aynası*, (Çev. Volkan Ersoy), İstanbul.

CHITTICK, William (1997), *Varolmanın Boyutları*, (Çev. Turan Koç), İstanbul.

GUENON, Rene; (1989), *İslam Maneviyatı ve Taoculuğa Toplubakış*, (Çev.JVI. Kanık), İst.

_____ (2001), *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, (Çev. Fevzi Topaçoğlu), İst.

Fehim-i Kadim (1991), *Hayatı, Sanatı, Divan'ı ve Metnin Bugünkü Türkçe si* (haz. Tahir Üzgör), Ankara.

Fuzulî Divanı (1992) (haz. Kenan Akyüz vd.), Ankara.

Hayalî Divanı (1992) (haz. Ali Nihat Tarlan), Ankara.

IZUTSU, Toshihiko (2001), *İslam Mistik Düşüncesi Üzerine*, (Çev. Ramazan Ertürk), İst.

_____; (1998), *İslam'da Varlık Düşüncesi*, (Çev. İbrahim Kalın), İstanbul.

KARA, Mustafa (2000), *İslam Ansiklopedisi "Hikmet"* md. C.17, Ankara.

MEYEROVİTCH, Eva de Vitray; (2001), *Güneşin Şarkısı*, (Çev. Cemal Aydın), İstanbul.

MUHYİDDİN-İ İbn Arabî; (1998), *İlahî Aşk*, (Çev. Mahmut Kanık), İstanbul.

Nailî Divanı (1990), (Haz. Haluk İpekten), Ankara.

Neşatî (1986), (Seçmeler) (Haz. İsmail Ünver), Ankara.

Pervane Beğ Mecmuası; Topkapı, Bağdad Ktp., No: 406(2629).

ULUDAĞ, Süleyman; (1995), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı (2000), (haz. C. Kurnaz-M. Tatçı), Ankara.

Yahya Bey ve Divanından Örnekler (1983), (haz. Mehmed Çavuşoğlu), Ankara.

YILDIRIM, Ah (1999), "16. *Yüzyıl Ümmî Şairlerinden Enverî ve Şiirleri*", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 118, İstanbul, ss. 185-216.

The Concept of Contrariness and Atom-Sun Symbolizm in Divan Poetry

Assis. **Prof. Dr. Ali YILDIRIM**

Abstrac: Poetry, which is the product of an intellectual activity, is a field where feelings and thoughts are reflected. These feeling and thoughts gain new meanings in poet's mind and form new meanings. The way we comment the literary texts will be different as long as we understand and solve the complex structure of both worlds.

One of the main sources Divan poetry based on is Sufism which discusses (examines) existence and non-existence from different sides. The contrariness of polytheism which is thought in the sense of monotheism has been told in detail in phenomenic world. Atom-sun contrariness which we often meet in Divan poetry shows such a structure.

Key words: Contrariness, existence, atom, sun, monotheism, Divan poetry.

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - ELAZIĞ

Понятие Антагонизма и Символизм Атома и Солнца в Диванной Поэзии

Али ЙЫЛДЫРЫМ, к.н., доцент

Резюме: Поэзия, как результат умственной деятельности, является сферой эмоциональных и умственных переживаний. Эти эмоции и мысли приобретают новое значение и образуют различные сочетания в мышлении поэта. По мере того как мы воспринимаем и понимаем сложную структуру внешнего и внутреннего мира, изменяется и подход к текстам.

Одним из основных источников диванной поэзии является мистицизм, который изучает бытие или небытие в различных ракурсах. Антагонизм политеизма и пантеизма показывается на примере параллельных умозрений в реальном мире. Антагонизм атом-солнце, распространенный в диванной поэзии, обладает такой же структурой.

Ключевые слова: антагонизм, бытие, атом, солнце, пантеизм, диванная поэзия.